YOSHLAR O‘RTASIDA MEHNAT XAVFSIZLIGI MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH VA UNING IQTISODIY AHAMIYATI

Yaxshimurotova Umidaxon Jasurbek qizi
Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti talabasi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24257655

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yoshlar o‘rtasida mehnat xavfsizligi madaniyatini shakllantirishning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati tahlil qilinadi. Globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozoriga kirib kelayotgan yosh kadrlarning xavfsiz mehnat ko‘nikmalariga ega bo‘lishi ishlab chiqarish samaradorligi va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Maqolada mehnat xavfsizligi madaniyatining ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalarni kamaytirish, mehnat unumdorligini oshirish, inson kapitalini rivojlantirish hamda korxona xarajatlarini optimallashtirishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, xavfsizlikka yo‘naltirilgan investitsiyalarning uzoq muddatli iqtisodiy foyda keltirishi asoslab berilgan. Ta’lim tizimida mehnat xavfsizligi bo‘yicha bilimlarni shakllantirish va davlat siyosatining bu boradagi o‘rni ham tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Mehnat xavfsizligi, xavfsizlik madaniyati, yoshlar, inson kapitali, mehnat unumdorligi, iqtisodiy samaradorlik, risklarni boshqarish, ishlab chiqarish xavfsizligi, bandlik, investitsiya.*

Abstract. *This article analyzes the socio-economic importance of developing a labor safety culture among young people. In the context of globalization and the digital economy, equipping young employees entering the labor market with proper occupational safety skills is a key factor in ensuring production efficiency and economic stability. The article highlights the role of labor safety culture in reducing workplace accidents, increasing labor productivity, developing human capital, and optimizing enterprise costs. It also substantiates the long-term economic benefits of investments in safety systems. In addition, the role of the education system in forming knowledge about occupational safety and the importance of state policies in this area are examined.*

Keywords: *occupational safety, safety culture, youth, human capital, labor productivity, economic efficiency, risk management, industrial safety, employment, investment.*

Аннотация. *В данной статье анализируется социально-экономическое значение формирования культуры охраны труда среди молодежи. В условиях глобализации и цифровой экономики наличие у молодых работников, выходящих на рынок труда, необходимых навыков безопасного труда является важным фактором обеспечения производственной эффективности и экономической стабильности. В статье раскрывается роль культуры охраны труда в снижении производственного травматизма, повышении производительности труда, развитии человеческого капитала и оптимизации затрат предприятий. Также обосновывается долгосрочная экономическая выгода инвестиций в системы безопасности. Отдельное внимание уделяется роли системы образования в формировании знаний по охране труда и государственной политике в данной сфере.*

Ключевые слова: *охрана труда, культура безопасности, молодежь, человеческий капитал, производительность труда, экономическая эффективность, управление рисками, производственная безопасность, занятость, инвестиции.*

Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorida yosh kadrlarning o‘rni tobora oshib bormoqda. Ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va qurilish sohalariga kirib kelayotgan yosh xodimlar mehnat resurslarining muhim qismini tashkil etadi. Shu sababli yoshlar o‘rtasida mehnat xavfsizligi madaniyatini shakllantirish nafaqat ijtimoiy, balki bevosita iqtisodiy ahamiyatga ega strategik masala hisoblanadi.

Mehnat xavfsizligi madaniyati shakllanmagan korxonalarda ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar (industrial accident), mehnat unumdorligining pasayishi (labor productivity decline), ish vaqtining yo‘qotilishi (working time loss) hamda ishlab chiqarish xarajatlarining (production costs) ortishi kuzatiladi. Ayniqsa yosh xodimlar tajriba yetishmasligi sababli risk darajasi yuqori bo‘lgan guruh hisoblanadi. Shu bois ularga mehnat xavfsizligi bo‘yicha to‘g‘ri bilim va ko‘nikmalarni berish korxona uchun iqtisodiy samaradorlikni oshirish omillaridan biridir.

Yosh xodimlarning mehnat xavfsizligi madaniyatini shakllantirishda inson kapitali (human capital) tushunchasi muhim o‘rin tutadi. Chunki har bir xodimning bilim, malaka va sog‘lig‘i korxonaning asosiy iqtisodiy resursi hisoblanadi. Agar yosh xodimlar xavfsizlik qoidalariga rioya qilmasa, bu nafaqat individual zarar, balki korxona uchun qo‘shimcha xarajatlar, ya’ni kompensatsiya to‘lovlari, tibbiy xarajatlar va ishlab chiqarishning to‘xtab qolishi kabi iqtisodiy yo‘qotishlarga olib keladi.

Korxonalarda mehnat xavfsizligini ta’minlash uchun investitsiyalar (investment in safety systems) ajratilishi ham muhimdir. Masalan, zamonaviy himoya uskunalari, avtomatlashtirilgan xavfsizlik tizimlari va raqamli monitoring vositalariga sarflangan mablag‘lar qisqa muddatda xarajat sifatida ko‘rinsa-da, uzoq muddatda iqtisodiy foyda (long-term economic benefit) keltiradi. Chunki baxtsiz hodisalarning oldi olingan sari ishlab chiqarish barqarorligi (production stability) ta’minlanadi.

Yoshlar o‘rtasida mehnat xavfsizligini shakllantirishda mehnat unumdorligi (labor productivity) va samaradorlik (efficiency) tushunchalari ham muhim ahamiyatga ega. Xavfsiz mehnat sharoitida ishlayotgan yosh xodimlar o‘z ishini tezroq, sifatliroq va kam xatolik bilan bajaradi. Bu esa korxonaning yalpi daromadi (gross income) va raqobatbardoshligini (competitiveness) oshiradi.

Shuningdek, mehnat xavfsizligi madaniyati shakllangan korxonalarda risklarni boshqarish (risk management) tizimi samarali ishlaydi. Yosh xodimlar xavf omillarini erta aniqlash va oldini olishni o‘rganadi. Bu esa ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlar (losses) va iqtisodiy zararlarni sezilarli darajada kamaytiradi.

O‘zbekistonda yoshlar bandligini ta’minlash va ularni mehnat bozoriga faol integratsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu yo‘nalishda so‘nggi yillarda bir qator tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Prezident qarorlari va farmonlari asosida yoshlarni kasb-hunarga o‘qitish, ularning mehnat ko‘nikmalarini oshirish hamda zamonaviy iqtisodiyot talablariga mos kadrlar tayyorlash mexanizmlari kuchaytirilmoqda. Bunda “inson kapitaliga investitsiya” tamoyili markaziy o‘rin tutadi. Inson kapitali — bu shaxsning bilim, malaka, tajriba va sog‘liq kabi iqtisodiy qiymatga ega resurslari yig‘indisi bo‘lib, u bevosita mamlakat iqtisodiy o‘sishiga ta’sir qiladi. Shuning uchun yoshlarni faqat ish bilan ta’minlash emas, balki ularni yuqori malakali, xavfsiz va samarali mehnatga tayyorlash asosiy maqsad sifatida qaralmoqda. Davlat tomonidan bu yo‘nalishda amalga oshirilayotgan choralarga quyidagilar kiradi: kasb-hunar va texnik ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, dual ta’lim (o‘qish + amaliyot) tizimini kengaytirish, yoshlarni startap va tadbirkorlik faoliyatiga jalb qilish, hamda mehnat bozorida talab yuqori bo‘lgan kasblar bo‘yicha qisqa

muddatli o‘quv kurslarini tashkil etish. Bu jarayonlar yoshlarning bandlik darajasini oshirish bilan birga, ularning mehnatga moslashuvini tezlashtiradi.

Shuningdek, mehnat xavfsizligi masalasi ham bu siyosatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Chunki yosh xodimlar ko‘pincha tajriba yetishmasligi sababli ishlab chiqarish jarayonlarida yuqori xavf guruhiga kiradi. Shu sababli davlat va korxonalar tomonidan mehnatni muhofaza qilish standartlari kuchaytirilmoqda, zamonaviy xavfsizlik texnologiyalari joriy etilmoqda va xodimlarni majburiy o‘qitish tizimi kengaymoqda. Bu esa baxtsiz hodisalarni kamaytirish orqali iqtisodiy yo‘qotishlarning oldini oladi.

Iqtisodiy nuqtai nazardan qaraganda, yoshlarning xavfsiz va malakali mehnat bozoriga kirib kelishi ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, mehnat unumdorligini barqarorlashtiradi va korxonalarning raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Natijada, davlat miqyosida YAIM o‘sishi, ishsizlik darajasining pasayishi hamda ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishi ta’minlanadi.

Ta’lim muassasalarida “Hayot faoliyati xavfsizligi” fanining o‘qitilishi yoshlarni nafaqat texnik va amaliy bilimlar bilan ta’minlaydi, balki ularda tizimli iqtisodiy fikrlashni ham shakllantiradi. Ushbu fan orqali talabalar mehnat jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavf omillarini aniqlash, ularning oldini olish usullarini o‘rganish bilan birga, xavfsizlik choralarining iqtisodiy qiymatini ham anglab boradi.

Zamonaviy iqtisodiyotda har qanday ishlab chiqarish jarayoni “xarajat–foyda–xavf” tamoyili asosida baholanadi. Shu nuqtayi nazardan, mehnat xavfsizligi faqat texnik talab emas, balki iqtisodiy samaradorlik omili hisoblanadi. “Hayot faoliyati xavfsizligi” fani talabaga shuni tushuntiradiki, baxtsiz hodisa yoki ishlab chiqarishdagi jarohatlar korxona uchun bevosita va bilvosita iqtisodiy yo‘qotishlarni keltirib chiqaradi. Masalan, ish vaqtining yo‘qotilishi, tibbiy xarajatlar, kompensatsiya to‘lovlari hamda ishlab chiqarish jarayonining vaqtincha to‘xtashi korxona rentabelligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, talabalar ishlab chiqarish amaliyoti (praktika) jarayonida real iqtisodiy muhitni kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ular korxonalarda resurslardan foydalanish, mehnat unumdorligi, texnologik jarayonlar va xavfsizlik standartlarining qanday bog‘liqligini amaliy misollar orqali tushunib yetadilar. Bu esa nazariy bilimlarni real iqtisodiy jarayonlar bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi.

Muhim jihatlardan biri shundaki, xavfsizlik qoidalariga rioya qilish ishlab chiqarish samaradorligini bevosita oshiradi. Xavfsiz mehnat sharoitida ishlayotgan xodimlar kamroq xatoga yo‘l qo‘yadi, ish jarayoni uzluksiz davom etadi va mehnat unumdorligi oshadi. Natijada korxona qo‘shimcha xarajatlardan qutuladi va resurslardan yanada samarali foydalanadi.

Bundan tashqari, ushbu fan yoshlarning iqtisodiy ongini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Talabalar xavfsizlikka sarflangan har bir investitsiya uzoq muddatda iqtisodiy foyda keltirishini, ya’ni xavfsizlik tizimlariga kiritilgan mablag‘lar ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlarning oldini olish orqali o‘zini oqlashini tushunib yetadilar. Bu esa ularda “profilaktika iqtisodiy jihatdan arzonroq” degan iqtisodiy tafakkurni rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar o‘rtasida mehnat xavfsizligi madaniyatini shakllantirish bugungi kunda nafaqat ijtimoiy himoya masalasi, balki muhim iqtisodiy strategiya sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi. Chunki xavfsiz mehnat sharoiti ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, mehnat unumdorligini barqarorlashtirish hamda korxonalarda iqtisodiy yo‘qotishlarning oldini olishga xizmat qiladi. Yosh xodimlarning bilim va malakasini oshirish, ularni zamonaviy xavfsizlik standartlariga moslashtirish esa inson kapitalini rivojlantirishning muhim yo‘nalishidir.

Davlat tomonidan yoshlar bandligini ta’minlash, kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish va mehnat bozoriga integratsiyasini yaxshilashga qaratilgan siyosat ushbu jarayonning asosiy tayanchidir. “Inson kapitaliga investitsiya” tamoyili esa uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka erishishda hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, mehnat xavfsizligi madaniyatini rivojlantirish, yoshlarni sifatli ta’lim va amaliyot bilan ta’minlash hamda inson kapitaliga investitsiya kiritish mamlakatning iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Kitoblar:

1. Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Mirziyoev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. Toshkent: O‘zbekiston NMIU, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. Rasmiy nashr. Toshkent, 2022.
4. Tursunov I., Rahimov A. *Mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. G‘ulomov S.S. *Iqtisodiyot nazariyasi*. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2020.

Elektron manbalar va saytlar:

6. O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi rasmiy sayti https://mehnat.uz
7. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy sayti — https://stat.uz
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-portali — https://president.uz